

УДК 343.22+343.412:004.056

РАДУТНИЙ О.Е., доктор філософії (*Ph.D.*) з юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЕЛЕКТРОННИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Анотація. В статті досліджуються окремі аспекти нормативних положень про заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, феномен електронних юридичних осіб (*Decentralized Autonomous Organization* або *Decentralized Autonomous Corporation*), можливість застосування до електронних юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, електронна юридична особа (*Decentralized Autonomous Organization* або *Decentralized Autonomous Corporation*), штучний інтелект, електронна особа, криптовалюта.

Summary. The article deals with the certain aspects of the criminal law measures applied to legal entities, the phenomenon of electronic legal entities (*Decentralized Autonomous Organization* or *Decentralized Autonomous Corporation*), the possibility of applying criminal law measures to electronic legal entities.

Keywords: criminal law measures applied to legal entities, electronic legal entities (*Decentralized Autonomous Organization* or *Decentralized Autonomous Corporation*), artificial intelligence, an electronic person, cryptocurrency.

Аннотация. В статье рассматриваются отдельные аспекты нормативных положений о мерах уголовно-правового характера в отношении юридических лиц, феномен электронных юридических лиц (*Decentralized Autonomous Organization* или *Decentralized Autonomous Corporation*), возможность применения к электронным юридическим лицам мер уголовно-правового характера.

Ключевые слова: меры уголовно-правового характера в отношении юридических лиц, электронное юридическое лицо (*Decentralized Autonomous Organization* или *Decentralized Autonomous Corporation*), искусственный интеллект, электронное лицо, криптовалюта.

Постановка проблеми. Розділом XIV-1 “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб” Особливої частини КК України передбачено підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (ст. 96-3 КК України), види юридичних осіб, до яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру (ст. 96-4 КК України), підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру (ст. 96-5 КК України), види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб (ст. 96-6 КК України), особливості застосування штрафу (ст. 96-7 КК України), конфіскації майна (ст. 96-8 КК України), ліквідації (ст. 96-9 КК України), загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (ст. 96-10 КК України), порядок застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за сукупністю злочинів (ст. 96-11 КК України).

Вказані зміни до чинного законодавства (КК України було доповнено розділом XIV-1 згідно із Законом від 23.05.13 р. № 314-VII, з урахуванням змін, внесених Законом від 15.04.14 р. № 1207-VII), були по-різному оцінені представниками наукової спільноти.

Питання доцільності, юридичної природи та змісту зазначених заходів остаточно ще не вирішені і продовжують перебувати в дискусійній площині.

Між тим, вже народжується нова актуальна проблема, а саме – взаємодія та інформаційна безпека у сфері правовідносин з раніше невідомими утвореннями – електронними юридичними особами (Decentralized Autonomous Organization, скорочено – DAO, або Decentralized Autonomous Corporation, скорочено – DAC), в тому числі в сфері дії кримінального права та практики його застосування.

Результати аналізу наукових публікацій. Питанню заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та(або) захисту інформаційної безпеки було приділено належну увагу у працях Д.С. Азарова, П.П. Андрушка, Л.В. Багрія-Шахматова, П.С. Берзіна, В.І. Борисова, В.М. Брижко, В.Б. Вехова, Л.М. Герасіної, В.К. Грищука, С.В. Дрьомова, Д.А. Калмикова, М.В. Карчевського, О.М. Костенка, Є.В. Лащука, С.Я. Лихової, В.О. Меркулової, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.С. Нерсесян, М.І. Панова, Ю.А. Пономаренка, В.Г. Пилипчука, Н.А. Савінової, В.Я. Тація, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, В.Б. Харченко та інших. Але через свою складність зазначені питання потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження окремих аспектів нормативних положень про заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, феномену електронних юридичних осіб (Decentralized Autonomous Organization або Decentralized Autonomous Corporation) та визначення можливості застосування до електронних юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень ст.80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Як було зазначено вище, до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру (ст.ст. 96-3 – 96-11 КК України). Якщо юридичній особі було завдано майнової шкоди внаслідок вчинення злочину, вона може бути визнана потерпілим на підставі положень ч. 1 ст. 55 КПК України.

Електронною юридичною особою (Decentralized Autonomous Organization, скорочено – DAO, або Decentralized Autonomous Corporation, скорочено – DAC) [3] є організація під керуванням комп’ютерних програм, що мають назву “smart contracts” (інтелектуальні контракти) [7]. Записи фінансових транзакцій, всі правила та алгоритми будь-яких дій електронної юридичної особи (далі – ЕЮО) розміщені у відповідних “block chain” (блочних ланцюжках) [4] так само, як у криптовалюти “bitcoin” (біткойн).

Найбільш відомою на сьогодні ЕЮО є організація венчурного фінансування, що назбирала серед своїх передплатників 150 мільйонів доларів США в момент початку своєї діяльності у червні 2016 року, але її програма була негайно зламана комп’ютерними хакерами, які викрали криптовалюти на 50 мільйонів доларів США [6].

Правовий статус ЕЮО поки ще є неясним [5]. Але Європейський парламент вже прийняв на розгляд проект резолюції про правовий статус роботів як “електронної особистості (електронної особи)” [9]. Зауважимо, що ЕЮО під управлінням штучного інтелекту теж може отримати такий статус, або подібний до нього.

Проект Резолюції передбачає наділення роботів статусом “електронної особистості”, яка має специфічні права та обов’язки. При цьому роботи не можуть вважатися просто інструментами у руках їх володільців, розробників або користувачів. Резолюція встановлює загальні та етичні принципи розвитку галузі робототехніки та штучного інтелекту для використання у суспільстві, які повинні враховуватися під час соціального, екологічного та іншого впливу, та здатні були б забезпечити відповідність

поведінки роботів правовим, етичним та іншим стандартам, в тому числі вимогам безпеки. Наприклад, передбачається обов'язок розробників роботів інтегрувати в механізм та програми останнього аварійний вимикач з метою миттєвого відключення всіх процесів у надзвичайних ситуаціях.

Вказана Резолюція має на меті регулювання правового статусу роботів у суспільстві людей, для чого пропонується: створити спеціальне Європейське агентство з робототехніки і штучного інтелекту; розробити нормативне визначення “розумний автономний робот”; розробити систему реєстрації всіх версій роботів разом із системою їх класифікації; зобов'язати розробників надавати гарантії запобігання ризикам; розробити нову структуру звітності для компаній, які використовують роботів або мають потребу в них, що передбачатиме, в тому числі, відомості про вплив робототехніки та штучного інтелекту на економічні результати діяльності компанії [14].

У згаданій доповіді зазначається, що є доволі складним для розробника запобігти передбачуваній шкоді у тому випадку, коли роботи здатні до самовдосконалення та адаптації. Тому, замість того, щоб розташувати штучний інтелект серед вже відомих категорій (фізичні особи, юридичні особи, тварини, речі та інші суб'єкти та об'єкти), пропонується створення нової категорії “електронних осіб” як більш доцільної [17].

Якщо у звичної юридичної особи її діяльність підпорядкована рішенням вищого (загальних зборів) та(або) виконавчого органу (директор, дирекція, правління тощо), тобто волевиявленню конкретних фізичних осіб, то, як було зазначено вище, в ЕЮО її діяльність підпорядкована комп'ютерним програмам, що мають назву “smart contracts” (інтелектуальні контракти). Існують певні самовиконувані програми, на підставі яких відбувається створення ЕЮО шляхом залучення криптовалюти, яка конвертується в токени (від англ. token – “знак”, “символ”, “розпізнавальна позначка”, “жетон” – аналог акцій в звичайній акціонерній компанії).

Такі програми повністю регулюють діяльність юридичної особи і автономно приймають юридично значущі рішення.

Вже сьогодні окремі спостерігачі з Уолл-стріт висловлюють припущення про те, що деякі алгоритми сигналізують один одному, поширюють інформацію та приймають рішення про купівлю-продаж акцій за допомогою мілісекундних угод – високочастотного трейдингу [10, с. 46], але поза волею та поза контролем з боку людини. Визначають наступні переваги ЕЮО [11]: 1) в організації, діяльність якої відбувається на підставі комп'ютерних програм, важко спотворити волевиявлення акціонерів, адже у випадку різного тлумачення положень корпоративних документів код програми скасовуватиме саму необхідність тлумачення – він або виконується, або сигналізує про порушення прописаного алгоритму; 2) управління компанією повинне суттєво спроститися (крім автоматизації процедур і видалення надлишкових ланок управління компанією програми дозволять передбачити план дій в певних ситуаціях; наприклад, за потреби програма матиме можливість автоматично конвертувати надходження у вигляді криптовалюти в іншу валюту); 3) в перехідний період ЕЮО надасть власним акціонерам можливість ефективніше контролювати фізичних осіб у керівництві, оскільки будь-які порушення з їх боку миттєво будуть розпізнані програмою, яка, крім іншого, буде самостійно здійснювати безперервний аудит; 3) угоди з акціями (токенами) можуть відбуватися значно швидше, ніж всередині та між класичними юридичними особами.

Але, як відомо з численних прикладів, всі наявні чи удавані переваги можуть бути обернені на свою протилежність.

Зазначають [11], що поки що ЕЮО не вписується в звичні корпоративні моделі, оскільки не є юридичною особою в розумінні чинного законодавства, тому її функціонал обмежений автоматизацією відносин, що первісно відбуваються тільки в цифровому світі (наприклад, угоди з криптовалютою) або щодо баз даних (наприклад, реєстри майна, бази даних погоди, статистики тощо). Крім того, ЕЮО поки не може бути безпосереднім власником майна, їй знадобиться реальний представник. Для вже створеної організації таким представником стане швейцарська компанія DAO.Link, сама назва якої вказує на головну мету – зв’язати віртуальну реальність та оточуючий звичайний світ. Проміжним етапом вбудовування ЕЮО в офф-лайн реальність може стати наділення її обмеженою правоздатністю (на кшталт LP – Limited partnership). Надалі ЕЮО здобуде повну правоздатність, як у звичайних юридичних осіб, але це потребує серйозних змін у чинному законодавстві, в тому числі цивільному, корпоративному, податковому тощо.

У зв’язку з появою ЕЮО напрямками забезпечення інформаційної безпеки можуть бути наступні: 1) захист штучного інтелекту від протиправного втручання; 2) захист людини від ворожих дій штучного інтелекту.

Перший напрямок є більш менш розробленим, в тому числі, на рівні правових норм, закріплених у ст.ст. 163, 192, 194, 200, 206, 220-1, 220-2, 223-2, 231 – 232-2, 361 – 363-1 КК України та інших. Другий напрямок тільки починає досліджуватися. Питаннями створення штучного інтелекту займаються у світі десятки і сотні тисяч розробників, проблемою контролю над ним – приблизно шість дослідників, в т.ч. професор Оксфордського університету Нік Бостром (Niklas Boström), засновник компаній Tesla і SpaceX Ілон Маск (Elon Musk), професор математики Вернор С. Віндж (Vernor Steffen Vinge), якого турбує “шлюб”, що формується між людьми та комп’ютерами на просторах мережі Інтернет і якому він запропонував надати назву Цифрова Гея [8], професор University of Washington School of Law та директор UW Tech Policy Lab Райан Кало (Ryan Calo) [2], професор Umeå Universitet (Швеція) Питер Асаро (Peter M. Asaro) [1], в Україні – професор Карчевський М.В. [12]

У зв’язку з цим постає питання про можливість застосування до ЕЮО положень ч. 1 ст. 96-3 КК України, якими передбачено наступні підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов’язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258-5 цього Кодексу; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою – четвертою статті 159-1, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу.

Слід погодитися з позицією Н.А. Орловської, що розглядувані заходи формально не є реалізацією кримінальної відповідальності, оскільки підставою їх застосування є не склад злочину, а факт причетності до нього (інтерес або користь юридичної особи, які реалізовані або досягнуті внаслідок вчинення певного злочину) [15, с. 84-91].

Тоді абсолютно логічним, але повністю протиправним наступним кроком може стати (десь, напевно, зріють законопроекти) пропозиція притягнення до кримінальної відповідальності третіх осіб, в інтересах яких було вчинено злочин (напр., ст.ст. 364, 364-1, 368, 368-2 КК України та інші).

Нормотворчою пасткою слід вважати можливість застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру внаслідок бездіяльності фізичної особи, на яку було покладено обов'язок щодо вжиття заходів із запобігання корупції (п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України), адже це може бути засобом зведення рахунків з добросовісною юридичною особою (бажання працівника помститися, замовлення з боку конкурентів, прагнення держави за рахунок заможної юридичної особи наповнити бюджет тощо).

Раніше юридична особа могла бути впевненою у своїй відносній захищеності, якщо вона через свої уповноважені органи або осіб не порушує вимог чинного законодавства. З моменту доповнення КК України розділом XIV-1 “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб” стало можливим визначити за певною юридичною особою конкретний злочин (напр., вчинити терористичний акт від імені певного підприємства, установи чи організації) з метою завдання їй нищівного удару (штраф, конфіскація, ліквідація). В цілому це призводить до невизначеності, невпевненості, незахищеності як людини, так і суспільства у цілому.

Втім, продовжує залишатися відкритим питання про правову життєздатність конструкції “...вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів...” через наступне: 1) уповноваженою від імені юридичної особи є фізична особа, що діє на підставі положень статуту (ст. 88 ЦК України) або довіреності (ст. 246 ЦК України), у цьому плані роз'яснення, що міститься у примітці 1 до ст. 96-3 КК України не вносить будь-яких новел; 2) навряд чи можливо уявити собі ситуацію, коли у відповідних документах буде передбачене право представника на вчинення злочину від імені юридичної особи (крім іншого, якщо б таке положення і було б передбачене, його наявність створила би перешкоду державній реєстрації цієї юридичної особи), таким чином вчинення злочину фізичною особою завжди буде виходом за межі її компетенції та повноважень; 3) дії, які вчинені представником з перевищенням повноважень, утворюють правові наслідки для юридичної особи тільки у випадку наступного їх схвалення чи прийняття (ст. 241 ЦК України); 4) для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є необхідним наступне схвалення юридичною особою злочину, який був вчинений фізичною особою з перевищенням наданої компетенції та повноважень, що є маловірогідним.

Зазначене є актуальним і для електронних юридичних осіб.

Оскільки ознака “...вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів...” є обов'язковою для положень п.п. 1, 3, 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України, то застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у вказаних випадках є неможливим у переважній більшості випадків. Але, замість нарікання на недосконалість чинного законодавства такий стан речей слід визнати позитивним через свідомо або несвідомо створений законодавцем своєрідний нормативний клапан проти штучного і безсистемного запозичення окремих положень іноземного законодавства. Можливо, “законодавчий вірус” [13, с. 142-151] було знешкоджено (або послаблено) ще на етапі прийняття розглядуваного квазі-інституту, що потребує відповідного дослідження (“наукового ворожіння” [16, с. 58-68]) як оригінальний феномен національної нормотворчості.

Певного осмислення вимагає також питання особливості застосування штрафу (ст. 96-7 КК України), конфіскації майна (ст. 96-8 КК України), ліквідації (ст. 96-9

КК України) щодо ЕЮО з огляду на специфічність форми та місця розташування їх активів (зокрема, криптовалюти), особливостей утворення вказаних осіб та припинення ними своєї діяльності.

Найбільш складним на сьогодні є напрямок розробки пласту законодавства щодо захисту людини та суспільства від ворожих дій самого штучного інтелекту. Невдовзі людина розділить середовище свого існування зі штучним інтелектом. Останній стане здатним до самовдосконалення та самокопіювання (здатність до поширення), вирішуватиме завдання способом мозкового штурму з залученням багатьох копій самого себе та надшвидкісних обчислень, внаслідок можливості до саморозвитку перетвориться в суперінтелект. У суперінтелекта можуть з'явитися свої власні потреби і цілі, власне бачення певної ситуації та самостійна її оцінка. Властивістю штучного інтелекту стане можливість усвідомлювати самого себе, дбати про власне самозбереження та отримання необхідних ресурсів. Але роздуми щодо застосування до електронних юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та, у більш загальному розумінні, відповідальності штучного інтелекту мають сенс тільки в тому випадку, якщо людство збереже контроль над останнім. Дехто, як, наприклад, автор книги “Our Final Invention: Artificial Intelligence and the End of the Human Era” (“Наш останній винахід: штучний інтелект і завершення ери людства”) Джеймс Баррат (James Barrat) [10, с. 10], в це вже не вірить і вважає пройденою точку неповернення.

Висновки та пропозиції.

Враховуючи вищевикладене, вбачаються підстави до наступних висновків та деяких пропозицій: 1) електронна юридична особа є своєрідним правовим феноменом, який не є тотожним звичайній юридичній особі; 2) доволі реальною є перспектива появи “електронної особистості (електронної особи)” з відповідним правовим статусом; 3) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є прикладом необґрунтованого запозичення положень зарубіжного законодавства, штучність чого врівноважується недосконалістю законодавчих формулювань; 4) положення Розділу XIV-1 “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб” (ст.ст. 96-3 – 96-11 КК України) не можуть бути повною мірою застосовані до електронних юридичних осіб; 5) електронна юридична особа під керуванням штучного інтелекту може нести небезпеку, в тому числі кримінально-правового характеру; 6) якщо вже сьогодні почати розмірковувати над зазначеною проблематикою, можливо уникнути значної шкоди у майбутньому.

Перспективи подальших досліджень. Розглянуті питання та надана їм авторська оцінка є дискусійними та відкритими для широкого обговорення з огляду на їх актуальність та важливість для забезпечення сталого розвитку суспільства і збереження людства.

Використана література

1. Asaro P. Robots and Responsibility from a Legal Perspective. – Mode of access : http://www.peterasaro.org/writing/ASARO_Legal_Perspective.pdf. – Title from the screen.
2. Calo R. Robots in American Law / Legal Studies Research Paper No. 2016-04 / University of Washington School of Law. – Mode of access : http://www.datascienceassn.org/sites/default/files/Robots_in_American_Law.pdf. – Title from the screen.
3. Decentralized Autonomous Organization. – Mode of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Decentralized_autonomous_organization. – Title from the screen.

4. Hodson, H. Bitcoin moves beyond mere money / New Scientist, 20 November 2013. – Mode of access : <https://www.newscientist.com/article/dn24620-bitcoin-moves-beyond-mere-money> – Title from the screen.
5. Popper, N. A Venture Fund With Plenty of Virtual Capital, but No Capitalist / New York Times, 21 May 2016. – Mode of access : <https://www.nytimes.com/2016/05/22/business/dealbook/crypto-ether-bitcoin-currency.html> – Title from the screen.
6. Price, Rob. Digital currency Ethereum is cratering amid claims of a \$ 50 million hack / Business Insider. Retrieved ,17 June 2016. – Mode of access : <https://news.slashdot.org/story/16/06/17/1440247/digital-currency-ethereum-is-cratering-amid-claims-of-a-50-million-hack>. – Title from the screen.
7. Vigna, P; Casey, MJ (January 27, 2015). The Age of Cryptocurrency : How Bitcoin and the Blockchain Are Challenging the Global Economic Order. St. Martin’s Press. – 358 p. – ISBN 9781250065636. – Mode of access : https://books.google.com.ua/books/about/The_Age_of_Cryptocurrency.html. – Title from the screen.
8. Vinge V. BFF’s first adventure. – Mode of access : <http://www.nature.com/nature/journal/v518/n7540/full/518568a.html>. – Title from the screen.
9. Vinge V. 2020 Computing : The creativity machine. – Mode of access : <http://www.nature.com/nature/journal/v440/n7083/full/440411a.html> – Title from the screen.
10. Wakefield Jane. MEPs vote on robots’ legal status – and if a kill switch is required. – Mode of access : <http://www.bbc.com/news/technology-38583360>. – Title from the screen.
11. Баррат Дж. Последнее изобретение человечества : искусственный интеллект и конец эры Homo sapiens. – М. : Альпина Нон-фикшн, 2015. – 304 с.
12. Вашкевич А. Електронна особа. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/51750>. – Заголовок з екрану.
13. Карчевский Н.В. Перспективные задачи уголовного права в контексте развития робототехники : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [“Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування”], (Харків, 12- 13 жовтня 2016 р.) ; редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов, (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – 564 с. – С. 109-113.
14. Карчевський М.В. Право роботів, або робот з правами.– Режим доступу : <http://ukraineravno.com/scientific-thought/naukova-dumka/pravo-robotiv-abo-robot-z-pravami>. – Заголовок з екрану.
15. Киричко В.М. Законодавчий вірус у системі КК України : визначення і актуалізація проблеми на прикладі ст. 368-2 КК України “Незаконне збагачення” // Проблеми законності : зб. наук. праць ; відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2016. – Вип. 133. – 282 с. – С. 142-151.
16. Коваль М. Электронная личность : зачем ЕС обсуждает права роботов. – Режим доступу : <http://www.euointegration.com.ua/rus/experts/2017/01/24/7060539>. – Заголовок з екрану.
17. Орловська Н.А. Кримінально-правовий вплив на юридичних осіб: проблеми нормативної регламентації та шляхи їх вирішення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [“Політика в сфері боротьби зі злочинністю”], (Івано-Франківськ, 2017). – Івано-Франківськ, 2017. – 352 с. – С. 84-91.
18. Радутний О.Е. Нарис стану інформаційно-законодавчої діяльності на прикладі КК України // Інформація і право. – 2016. – № 3(18). – С. 58-68.
19. Хель И. Права роботов : когда разумную машину можно считать “личностью”. – Режим доступу : <https://hi-news.ru/robots/prava-robotov-kogda-razumnuyu-mashinu-mozhno-schitat-lichnostyu.html>. – Заголовок з екрану.

~~~~~ * * * ~~~~~

